

RIITTA WAHLSTRÖM

Ympäristökasvatusta — asenteista toiminnaksi

Ympäristökasvatus. Vapaan sivistystyön XXX vuosikirja. Toim. Anneli Kajanto. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura 1992.

Omassa tutkimustyössäni pohdin ympäristövas-
tuuta ja sen kehittämistä korkeakoulutuksessa. Tut-
kin, miten taloustieteen ja tiedotusalan opiskelun
aikana piirtyy kuva ympäristöasioiden merkittävyys-
destä omassa ammatissa tulevana taloustieteilijänä ja
toimittajana. Käytän tarkoituksellisesti käsitettä ym-
päristövastuu, koska ymmärtääkseni kyse on asentei-
den muuttamisesta toiminnaksi ja todellisesta vas-
tuun ottamisesta. Ympäristökysymyksen ratkaise-
missa ei ole pelkällä tiedolla ja ympäristöystävällisil-
lä asenteilla juuri käyttöä. *Jaana Venkula* totesi sa-
man mieleenpainuvasti ympäristöfilosofian semi-
naarissa Heurekassa: "Luonto ei ymmärrä sivistynty-
tä keskustelua. Sen sijaan luonto ymmärtää liiankin
hyvin tekojamme."

Kansanvalistusseuran ja Aikuiskasvatuksen Tutki-
musseuran uusi kirja on yksinkertaisesti nimeltään
Ympäristökasvatus, toimittajanaan *Anneli Kajanto*.

Kirja onkin suorasukainen kannanotto, jossa tar-
kastellaan ihmisen urbaanisuuden keinotodellisuut-
ta ja luonnontaloussuhteen katkeamista, kuten Ka-
jannon johdantopuheenvuorossa *Pekka Nuorteva* sy-
kähdyttävästi asian ilmaisee.

Miten kasvaa vastuuseen?

Antaako kirja sitten vastauksia siihen, miten voi-
simme kasvattaa ihmisiä, jotka todella tekevät jota-
kin ympäristön puolesta ja esimerkiksi muuttavat
kulutuskäyttäytymistään? *Liisa Uusitalon* selkeä, sy-
vältä luotaava artikkeli pyrkii tutkimustulostensa
kautta valaisemaan kysymystä siitä, miksi ihminen ei
toimi, vaikka tietää ympäristöongelmien olevan va-
kava tekijä jopa omalle hyvinvoinnille. Uusitalon ar-
tikelissa pohditaan vapaamatkustajan ongelmaa.

Useimmat ihmiset ajattelevat, että annetaan toisten tehdä ja nautitaan itse sitten hedelmistä. Osa ihmisistä kokee myös, ettei kannata tehdä mitään, koska omalla toiminnalla on niin vähän merkitystä. Ympäristökasvatuksessa joudutaan vakavasti pohtimaan kysymystä siitä, miten saada ihmiset uskomaan, että heillä jokaisella on merkittävä rooli ympäristöongelmien ratkaisemisessa. Miten saada heidät ymmärtämään, että oma henkilökohtainen vastuu ja sitoutuminen on osa ympäristöongelmien ratkaisumallia? Kasvatuksella koulutusinstituutiossa on oma merkityksensä, vaikka entistä selvemmin vaikuttaa muut yhteiskunnalliset toimenpiteet, joukkotiedotus sekä lait ja säädökset.

Ekopedagogiikan malli

Kirjassa *Jürgen Matthies* puhuu ekologisesta täysi-ikäisyydestä, kyvystä suhtautua luontoon ja ympäristöön uudella tavalla. Jotta ekologinen täysi-ikäisyys voidaan saavuttaa pitäisi Matthiesin mukaan koulutusinstituutit perusteellisesti muuttua. Ekologisen täysi-ikäisyyden vaatimus täytyy, kun yksittäiset ihmiset ja ryhmät ryhtyvät tietoisesti kieltäytymään ja vastustamaan teollisen systeemin rakenteiden sekä avointa että piiloutunutta väkivaltaa. Ekologisesti täysi-ikäinen kykenee vapauttamaan itseään objektin roolistaan. Matthies pohtii, miten yksittäinen ihminen sopeutetaan talouden ja tekniikan kehitykseen. Ihminen alistetaan sisäistämään valtakulttuurin asettamat arvot. Matthies esittää näkemyksen ekopedagogiikasta, joka tarjoaa refleksiivisyyden ja tulevaisuudelle avoimen lähtökohdan. Se ts. tarjoaa kriittisen kysymyksenasettelun, johon liittyy kehoitus astua oppijan itsensä määrittämään hyvään tulevaisuuteen. Matthiesin esittelemä ekopedagogiikan malli on lähellä ajankohtaisen kasvatustieteellisen teoriamuodostuksen käsityksiä reflektiivisen ajattelun kehittämisestä ja kokemuksellinen oppimisesta (experiential learning).

Reflektiivisen ajattelun kehittämisessä ja kokemuksellisessa oppimisessa pyritään nostamaan aiemmin opittu kritiikkiin ja omakohtaisen tarkastelun alaiseksi. Ekopedagogiikassa arvioidaan nykypäivän luontokäsityksen perusteet sekä tieteen ja tiedonhankinnan metodit. Tällaisen reflektion kautta voimme saavuttaa uudenlaisen luontosuhteen. Ekopedagogiikka vaikuttaa sellaiselta kasvatuksen hahmotukselta, jossa on mahdollisuus kehittää toimintamutoja, joista voi versota uudenlaista itseymmärrystä ja toimintatapaa suhteessa ympäristöön.

Kirjan artikkeleista painavimpia edellisten lisäksi on *Risto Willamon* artikkeli "Kokonaisvaltaisuutta ympäristökoulutukseen". Hän hahmottaa kehityskriisin, koulutuskriisin ja ympäristökriisin välisiä suhteita ja nostaa esille perusnäkemys siitä, miten ympäristöongelmien käsittely on monitieteistä. Willamon mukaan ympäristönsuojelu vaatii koko ajattelutapamme uudelleen arvioimista, tiede- ja oppimiskäsitys mukaanlukien.

Willamo kuten monet muutkin kirjoittajat toteavat ympäristökasvatuksen liittyvän arvoihin ja kokonaan uusien arvoperustojen pohtimiseen. Hän pohdii arvokysymyksen asemaa suhteessa tieteellisen faktaan ottamalla esimerkin ydinvoimasta. Ydinvoima olisi pitänyt ehdottomasti kieltää tieteellisten faktojen perusteella, toteaa Willamo. Tiedämme, että radioaktiivinen säteily vahingoittaa DNA-rakennetta, lisääntymisjärjestelmän perusteita. Arvokysymys on Willamon mukaan itse lisääntymisen arvostaminen. Lisäksi ydinvoimakeskustelua sotkee se, että uhka koetaan etäisenä ja vain potentiaalisena, vaikka nyt tiedetään, että peruskalliotkaan eivät ole turvallisia ja että radioaktiivinen säteily on vaarallista tuhansien vuosien ajan. Luulisi pelkästään vastuun seuraavien sukupolvien hyvinvoinnista painavan niin paljon, että ydinvoimasta olisi luovuttu jo vuosikymmeniä sitten.

Vastuu ja arvot

Ympäristökasvatuksessa vastuun kysymys onkin keskeisin. Vastuu kytkeytyy aina arvoihin. Se mitä arvostamme, siitä otamme vastuun. Arvot ovat suurelta osin sitoutuneet tietoihin, uskomuksiin, myytteihin ja käsityksiin. Miten ympäristökasvatuksella voidaan välittää sellaista tietoa, joka koskettaa ihmisiä ja muuttaa heidän asennoitumisensa ympäristöystävälliseksi, on eräs ydinkysymyksiä. Miten muutetaan sellaisia uskomuksia, myyttejä, käsityksiä, jotka vahingoittavat ympäristöä? Millä tavalla ympäristöystävällisyyttä korostavat näkemykset tulisi esittää, jotta tapahtuisi arvojen uudelleen arviointi ja vastuullisuuteen sitoutuminen?

Näihin ympäristökasvatuksen perimmäisiin kysymyksiin kirja ei anna kovin yksityiskohtaisia vastauksia. Mutta monet kirjoittajat kuvaavat samoja periaatteita, jotka kaikki ovat oleellisia. *Jari Paldanius* korostaa viisaasti eräitä ympäristökasvatuksen lähtökohdita. Näitä ovat mm. arvojen suhteellisuus ja moninaisuus sekä tiedon arvo- ja intressidonnaisuus. Paldaniuksen kansalaisten aktivoiminen omaehtoiseen toimintaan on oltava kasvatuksen yhteiskunnallisena tehtävänä. Kasvatuksen on oltava kriittisyy-

teen tähtäävää ja konsensushakuisuus on hylättävä. Paldanius peräänkuuluttaa aivan oikeita teesejä. Mutta miten panna nämä teesit käytäntöön kasvatuksen todellisuudessa ammattikoulussa, aikuiskoulutuslaitoksissa, korkeakouluissa?

Ympäristövastuun muodostumisen eräänä ehtona näen reflektiivisen ajattelun kehittämisen. Reflektio on kykyä pohtia omia arvoja, käsityksiä, uskomuksia, myyttejä ja oman toiminnan lähtökohtia ja seurauksia. Arvioinnin, omakohtaisen reflektion kautta on mahdollista uudistaa omia näkemyksiä ja sitoutua uusiin arvoihin. Vain tulemalla omakohtaisesti tietoiseksi itsestä voi muuttaa itseä. Kulutuskuultuurin arvovankilasta vapautuminen kasvatuksella voi tapahtua tekemällä sen kalterit ensin näkyviksi ja sitten pyrkiä niiden murtamiseen. Tämä kasvatuskäytäntö tähtää toisenlaiseen oppimiseen ja ymmärtämiseen kuin behavioristinen palkkioiden ja rankaisujen keinot.

Toiminta ja oman toiminnan arviointi

Ympäristökasvatuksen päämääränä nähdään olevan oman toimintansa lähtökohtia ja seurauksia jatkuvasti arvioimaan kykenevä kansalainen. Olen rakentamassa sellaista ympäristökasvatukseen soveltuvaa teoreettista mallia, jossa reflektion kohteeksi on tietoisesti valittu ympäristöön liittyvät kokemukset, arvot, sukupolvien yli ulottuva oikeudenmukaisuus, ihminen-luontosuhde ja globaalinen elämän säilyttäminen. Tällainen kasvatustajattelu edellyttää monitieteistä, moniarvoista ajattelua ja kriittisyyttä. Vaikka tämä vaikuttaa vaativalta, voidaan eri koulutustilanteissa ottaa reflektion kohteeksi omakohtaiset ympäristöön liittyvät kokemukset ja lähteä niistä muodostamaan ympäristövastuullista tietoisuutta. Kokemuksellinen ja yhteistoiminnallinen oppimisen ovat eräitä erinomaisia aikuiskasvatukseen menetelmiä, joissa tällainen prosessointi mahdollistuu. Tietoisuus omista arvoista ja toimintansa lähtökohdista ja seurauksista tulee syvästi esille yhteistoiminnassa, kommunikoidessa toisten kanssa psykologisesti tasavertaisessa ilmiössä.

Ympäristökasvatus on siten kasvatuksen uudistamista pois passiivisista auktoriteettirakenteista kohti omakohtaisen ajattelun, arvioinnin ja kriittisyyden toteutusta. Ympäristökasvatus on myös toiminnan ja sen arvioinnin ottamista tietoiseksi oppimisen kohteeksi. Olen ehdottanut, että koulutuksessa ryhmittäisi yhden ympäristökohteen (esimerkiksi läheisen kahvilan) ja miettisi mitä kohteessa on sellaista,

joka voisi olla ympäristön suhteen paremmin (esimerkiksi kertakäyttöastiat). Tällaisen pohdinnan jälkeen tavoitteena on miettiä sopivaa toimintastrategiaa, miten vaikuttaa ongelmaan. Toimintastrategian suunnittelun jälkeen tehtävänä on toimia eli tehdä suunnitelman mukaan (esimerkiksi käydä puhumassa kahvilan omistajan kanssa). Sen jälkeen tulee arvioida, mitä seurauksia toiminnalla oli ja miettiä seuraavaa toimintastrategiaa. Tällaisella toiminnalla voidaan saavuttaa kokemuksia siitä, miten maailmaa voidaan muuttaa ja ennen kaikkea, mitä ongelmia muutostoiminnassa ilmenee ja mitä valmiuksia toimijalla pitäisi olla.

Ympäristökasvatuksessa esitetyt arvojen selkeyttämisjärjestykset, leirikoulu, luontoretket, tutkimusprojektit ja tuotteen elinkaarikehittävät jne. ovat erinomaisia menetelmiä. Näitä kirjassa ei paljoakaan ole kuvattu. Mutta niiden lisäksi tulisi olla mukana todellista vaikuttamista sisältävää toimintaa. Aidon vaikuttamiseen pyrkivän toiminnan kautta avautuu myös yhteiskunnan arvomaailma. Arvomaailman kritiikin välttämättömyys tulee perustelluksi niistä ristiriidoista, joita vaikuttamiseen liittyvässä toiminnassa tapahtuu. Kun opiskelijat pyrkivät saamaan aikaan pienenkin muutoksen lähiympäristössään, he huomaavat miten voimakkaasti muutosta vastustavat esimerkiksi taloudellisen kasvun, kilpailun, voiton ja luonnon alistamisen ideologiat. Matthesin esittelemä ekopedagogiikka voi tulla eläväksi niiden kokemusten reflektoinnin kautta, jolloin on pyritty luopumaan vapaamatkustamisesta ja passiivisuudesta.

Ympäristökasvatuksen oppimisteoreettinen tausta palautuu deweyläiseen learning by doing -ajatteluun ja kriittiseen reflektiiviseen ajattelun kehittämiseen. Omat koulutustilaisuuksissa saadut kokemukseni sekä kirjallisuuteen perehtyminen vahvistavat kuvaa siitä, ettei nykytilanteessa pelkästään arvojen selkeyttämisjärjestykset, outdoor education (luontokoulu jne) sekä tutkimustehtävät riitä. Niiden lisäksi tarvitaan nykytilanteen kriittistä reflektiota ja uuden tulevaisuuden hahmottamista ja aidon vaikuttamisen yhteydessä tapahtuvaa ymmärrystä.